

Grósz András

Ember az embertelenségben

Vecsésiek hadifogoly- és munkatáborokban
(1945–1950)

A hazai németiség elűzésén nemcsak az 1946 utáni szervezett, törvényileg előírt kitelepítés értendő, hanem az a tragikus folyamat is, melynek keretében – még jóval a második világháború befejezése előtt – több ezer németet hurcoltak el 1945 elejétől magyarországi és szovjet munkatáborokba. Így történt ez a Pest megyei Vecsésen is, ahonnan már 1945. január elején megkezdődött a német lakosok Szovjetunióba hurcolása a szovjet hadvezetés 1944. december 22-i keltelésű 0060-as számú parancsa alapján, mely elrendelte az összes német származású munkaképes személy mozgósítását közvetlen hadművelet mögötti területen végzendő közmunkák elvégzése céljából. A szovjetek számláikát megkönyvitte egyrészt a hazai közállapotok átláthatatlansága, így a parancs napján létrejövő Ideiglenes Nemzeti Kormány szük mozgásterét, másrészt a helyi közigazgatási szervek teljes hiánya, mely akadályt gördíthetett volna az elhurcolási listák elkészítése vagy a névsor önkényes kibővítése elé. Ennek következtében a németiség fogalmának meghatározásában a szovjet katonai vezetés szinte teljesen szabad mozgásterrel rendelkezett, így pl. elhurcolásra kerültek a német anyanyelvűek, a német neveltek, az 1941. évi népszámláláskor magukat német nemzetiségűnek mondtók, a Volksbund-ban vagy más német mozgalomban tevékenykedők, de azok is, akik „érzelmileg és magatartásuk folytán a németekhez számíthatóak” – tehát gyakorlatilag az adott szovjet parancsnokok múlt, hogy kikiket vittek el idegen munkatáborokba.

Vecsésen 1945. január 1. és 22. között került sor a németek összegyűjtésére, majd Gődöllön keresztül Kál és Kápolna községébe való szállítására, ahol bevagonfrozták az elfogottakat, és a Szovjetunió munkatáborába szállították őket. A könyvben megismerjük a vecsési visszaemlékezők részletes beszámolót adatai a lágerekben tapasztalható embortelen körülményekről és bánásmódról. 1945 tavaszától a magyar kormány tárgyalásokat kezdett a Szovjetunióval a magyar hadifoglyok és polgári elhurcoltak visszatérésének lehetőségéről, amelynek következtében csak 1947-től vált lehetővé a fokozatos hazatérés, ahol azonban a legtöbb helyen már a kitelepítettek helyett beköltöztetett idegenek vártak a lelkileg-tesztileg kimerült visszaérkezőkét...

A Frűthwirth Mihály és Pável Rita által szerkesztett mű alapvetően három részre osztható: a könyv első egysége lényegében történeti kontextusba helyezi az 1945 és 1950 közötti Vecsésen, illetve a helyekkel történetek, keret ad a vecsési németek visszaemlékezéseinek. Pável Rita bevezető tanulmánya a vecsési hadifogoly- és munkatáborokban szenvedő németek sorsát eleventi fel, alapos és gazdag történeti forrásokkal és adatokkal alátámasztva és kiegészítve azt. Így nemcsak a Pest megyei település életéről, hanem a magyarországi németiség történeti korlátózó rendelkezések mibenlétéről is képet kaphatunk. Forrásként nemcsak interjúkat használt fel, hanem helyi dokumentumokat (Historia Domus, egykorú naplók) és levéltári adatokat egyaránt, amelyek pontos számadatokkal támasztották alá, hogy hany vecsési német került – akár hadifoglyként is – elhurcolásra 1945-től a községből. A könyv első része mintá arra, hogyan kutathat egy település saját múltja után, illetve mely források használhatók fel egy-egy adat pontos megállapítására.

A munka második része a személyes visszaemlékezésekre épül. Mindzett Somogyi Strohmayer Tamás naplója vezeti be, aki 1945 és 1947 között raboskodott a szétlányi kényszer-

munkatáborban. Feljegyzései 1945-ből maradtak fenn, ezt közi a könyv, melynek távirat-szerű címszavai is megrendítő hitelességgel tarták fel azt a monotonitást és elnyomottságot, amelyet az elhurcolt németeknek át kellett élniük. Ugyanakkor rávilágított arra a kitartó fegyelemre és szorgalomra, mely a kényszermunkára kötelezetteket oly annyira jellemzte a messiás idegenben is.

A visszaemlékezések döntő része olyan interjúkból áll, melyeket az elmúlt 16 évben készítettek a könyv szerkesztői. A tizenhárom beszélgetés megerősíti azokat a kutatási eredményeket, melyek a lágernek körülményeiről, az elhurcoltak számáról, a munkatáborokban elvégzendő feladatokról szólnak. A beszámolók egyik közös pontja, hogy siralmasnak írták le a lágerlakók sanyarú életét, az embertelen hideget és bánásmódot, valamint egységesek voltak abban is, hogy mindegyiküket szoros megfigyelés alatt tartották. Egy-egy tragikus eset rávilágított a táborlakók életének erős korlátozottságára is: „Egyik éjjel félkör leáltunk és elkezdtünk éjfélkor énekelni. Főleg misénekeket énekelünk. Nem szólt az orosz felügyelő semmit. Kegyel mondta, hogy mivel jól éreztük magunkat, azzal büntettek, hogy másnap dupla munkát kellett végeznünk. Így rájöttünk, hogy visszaemlékezés. A beszélgéseket kiegészít néhány lágerből küldött levél, jöllehet ezeket igen ritkán kapta meg a címzett, hiszen csak keveseknek kézbesítették.

A vallomások egyik értékes dokumentuma Vértési (Weisz) Nándor képekkel illusztrált franciaországi foglynaplója, mely a szövetséges hatalmak fogságában sínylő magyarországi német katona visszaemlékezéseit rögzíti a több mint egy éves időszakra. A leírás érdekes momentumai közé tartozik az a hangulatváltás, ahogyan az elfogott katonák fogadták Németországban, majd Franciaországban, ahol kifejezetten ellenségesen várta a lakosság a hadifoglyokat, jöllehet a rabok élete összehasonlíthatatlanul könnyebb és szerencsésebb volt a szovjet lágerekben szenvedő társaiknál. A honvágy és Vecsés hiánya azonban összekötötte a szovjet táborokban sínylők és a franciaországi hadifoglyok keserű sorsát.

A kényelvű mű harmadik része részletesnek mondható bibliográfiát tartalmaz a magyarországi németek hadifogságáról és elhurcolásáról, jöllehet láthatóan nem törekedett a szakirodalom teljességének felölésére. A munka végén megtalálható a Vecsésről elvitt hadifoglyok és elhurcoltak névsora, amelynek közlése minden, hasonló témával foglalkozó helytörténeti műnek kötelessége lenne. A könyvet a francia hadifoglynapló és az elhurcoltak korabeli és jelenbeli képei egészítik ki.

A vecsési mű – a könyv interjúinak szerkesztésénél túl – mintája annak, hogyan lehet helyi összefogásból és forrásokból olyan munkát készíteni, mely igyekszik méltó emléket állítani a 60 évvel ezelőlt elhurcolt német honfitársainknak.

(Ember az embertelenségben: Mensch in der Unmenschlichkeit, Vecsésiek hadifogoly- és munkatáborokban [1945–1950], Kulturverein Vecsés, 2006, szerk.: Frűthwirth Mihály és Pável Rita, Ármagtólés nélkül)